

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Георгій Гурамович УДЖМАДЖУРІДЗЕ

Кандидат соціологічних наук,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Науки, 72, Дніпро, 49000, Україна

E-mail: g.udzhmadzhuridze@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1401-8522>

УДК 323.22+32.019.51

Heorhii UDZHMAZHURIDZE

PhD in Sociology,
Oles Honchar Dnipro National University,
Nauka Ave., 72, Dnipro,
49000, Ukraine

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
АПРОБАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Received 15 June 2024; revised 5 July 2024; accepted 10 July 2024

DOI: 10.15421/342435

Анотація

Стаття присвячена аналізу ризиків для політичної стабільності в Україні в контексті повномасштабної війни за національне самозбереження. Автор виходить з припущення, що українська політична система є нестабільною, а ризики виникнення неконвенційних подій підвищуються через обмеження і блокування політичної участі широких мас населення. Метою статті є апробація та перевірка положень інституційного підходу, в експлікаціях С.Гантінгтона, на реаліях українського суспільства. Як теоретико-методологічний базис використовується інституційний підхід. До емпіричних даних застосовується метод побудови індексів. Автором побудовано три індекси та дванадцять суб-індексів. Отримані показники є інформативними та наочними, вони перспективні для порівняльних і лонгітюдних досліджень. Автор доходить висновку, що політична нестабільність притаманна українській політичній системі, що пов'язано з викликом модернізації у формі постійних запитів громадян до політичної влади. Практичне значення статті полягає у рекомендаціях владним структурам щодо налагодження роботи комунікативних органів, активнішого реагування на популярні запити, боротьби зі спекуляціями та дезінформацією, а також інституціалізації політичної активності населення, спрямованої на покращення становища військових. Стаття має емпіричний характер і фокусується на аналізі соціальної дійсності 2020 року. Стаття має обмежену актуальність і релятивність до умов сучасного воєнного українського суспільства. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз функціонування політичних інституцій в умовах війни на прикладах Ізраїлю та Вірменії.

Ключові слова: авторитаризм, політична активність, політична влада, політична інституціалізація, соціально-економічний розвиток.

POLITICAL STABILITY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW:
TESTING THE INSTITUTIONAL APPROACH

Abstract

The article is dedicated to analysing the risks to political stability in Ukraine in the context of the full-scale war for national self-preservation. The outcomes of the war will determine the future and potential of the Ukrainian nation as a full-fledged political entity on the international and global stages. The author assumes that the Ukrainian political system is unstable, and the risks of unconventional events increase due to the restriction and blocking of political participation by the broader population. The goal of the article is to test and verify the principles of the institutional approach, as explicated by S. Huntington, in the realities of Ukrainian society. The institutional approach is used as the theoretical and methodological basis. The method of index construction is applied to empirical data. The author has constructed three indices and twelve sub-indices. The obtained indicators are informative and illustrative, and they are promising for comparative and longitudinal studies. The author concludes that political instability is inherent in the Ukrainian political system, which is linked to the modernization challenge in the form of constant demands from citizens to the political authorities. The practical significance of the article lies in the recommendations to the authorities regarding the establishment of communication bodies, more active responses to popular demands, combating

speculation and disinformation, and institutionalizing political activity directed at improving the situation of the military. The article is empirical in nature and focuses on analysing the social reality of 2020. The article is limited in its relevance and relativity to the conditions of modern wartime Ukrainian society. Further research may be directed at analysing the functioning of political institutions in wartime conditions using the examples of Israel and Armenia.

Keywords: *Authoritarianism, Political activity, Political institutionalization, Political power, Socio-economic development.*

Постановка проблеми.

Сьогодні українське суспільство потребує солідаризації всіх соціальних груп для свого самозбереження. Ситуація війни за національне самозбереження є унікальною для першої чверті ХХІ століття: ведеться не просто війна за захоплення території – ведеться війна за збереження національної (само)ідентичності (історичної пам'яті, культури, політичної історії). Крім цього, виражені ризики для (знищення) української мови та українських церков у разі програшу у війні. Отже, сьогоднішня війна є дійсно національною війною – війною, що визначить майбутнє та можливість української нації як повноцінного політичного суб'єкта на міжнародній та світовій аренах.

Інша унікальна ознака сьогоднішньої війни полягає в наявності «двох» українських політичних націй. Одна сконцентрована в Україні й бореться за своє самозбереження; інша – розсіяна по інших країнах, а її представники мають статус біженців. Ґрунтовно дослідити настрої таких закордонних українців досить складно через фрагментованість місць (країн) їхнього перебування [Ukraine Situation Flash Update #70 2024], проте подібні спроби робляться [див. Медіаспоживання та громадсько-політична активність 2023; Вишлінський та ін. 2024; Сологуб 2024]. Політична значимість закордонних українців впливає з декількох факторів: по-перше, вони все ще громадяни України – а отже, можуть брати участь у майбутніх виборах та референдумах; по-друге, їхня кількість та специфіка мережі об'єднань надають їм змогу впливати на політику та рішення держав, де вони знайшли прихисток; по-третє, їхня інтеграція, асиміляція та натуралізація в інші нації неминуче призведе до підвищеного інтересу до України та українців у далекострочковій перспективі.

Таким чином, перед українською політичною владою стоїть два надскладних завдання: забезпечити національне самозбереження та повернення закордонних українців. Здійснення таких завдань можливе при збереженні політичної стабільності всередині держави – гармонійному оновленні військово-політичного керівництва, відсутності радикальних суспільно-політичних рухів, солідаризації відношень соціальних груп, ефективності мобілізації ресурсів суспільства. Водночас важливий характер реакцій політичної влади на постійні запити громадян.

З початку повномасштабної війни Україна стикнулася з економічним та політичним викликами. Економічний виклик пов'язаний: з безпрецедентною кількістю біженців [Ukraine Situation 2024], що (назавжди) покинули Україну [Михайлишина, Самойлюк, Томіліна 2023]; з трудовим, інтелектуальним, людським капіталом [Вінокуров, 2023b], що втрачається кожного дня внаслідок війни [Зануда 2024]; зі знищенням інфраструктури, індустриальних об'єктів [Звіт про прямі збитки інфраструктури 2023]; з порушенням схем імпорту та експорту продукції [Берестенко 2023] та ланцюгів поставки компонентів для виробництва [Пешко, Завербний, 2022] тощо. Політичний виклик пов'язаний із заблокуванням і ігноруванням соцієтально-необхідної політичної участі громадян.

Запити (підтримка/вимоги) громадян є невід'ємною частиною політичного життя суспільства, вони характерні як для демократичних, так і для авторитарних політичних режимів; вони реалізуються завдяки політичній участі громадян – специфіка політичної участі визначає рівень політичної активності населення. Політична активність населення забезпечує стійкість і сталість суспільства до умов навколишнього світу, є каналом вираження об'єктивних потреб широких мас населення,

є засобом ініціації соціетальних практик.

Ігнорування та блокування політичної активності населення з боку політичної влади призводить до підвищення рівня соціально-політичної фрустрації громадян. Таке підвищення може призвести до настання подій, що будуть загрожувати політичній стабільності держави; до таких подій можна віднести: революції, державні перевороти, заколоти, путчі, громадянські війни та конфлікти, повстання, саботажі, захоплення органів державної влади, блокування шляхів сполучення тощо. Участь громадян у таких подіях називається «неконвенційною» [Ruedin 2007] політичною поведінкою населення. Слід зауважити, що: по-перше, подібні події є ознакою політичної нестабільності системи тільки якщо вони є саме внутрішньосистемним результатом (а не штучно організовані представниками інших політичних систем); по-друге, й авторитарні й демократичні політичні режими можуть бути політично (не) стабільними – лише високо-розвинуті та високо-модернізовані суспільства потребують демократичного політичного режиму для забезпечення політичної стабільності [Kuzenbaev, Pelizzo 2023].

Отже, актуальною задачею для українських соціальних наук є розв'язання проблеми щодо забезпечення високої політичної стабільності українського суспільства при неминучих обмеженнях політичної активності широких мас населення внаслідок правового режиму воєнного стану. Допомогти у вирішенні даної задачі здатен інституційний підхід в експлікації С.Гантінгтона, який був розкритий автором у минулих розвідках [Уджмаджурідзе 2024].

Аналіз публікацій.

Проблемами функціонування політичної системи в умовах війни займалися В.Зелений [Зелений, Конотопенко, Лапшин 2023] та В.Потапенко [Потапенко, Павленко, Нагірний, 2023]; дослідження ролі української діаспори здійснили Я.Гаргаун [Гаргаун, 2023] та Т.Грачевська [Грачевська, Ахмаджанова 2023]; сутність української ідентичності розкривається в працях Т.Василевської [Василевська, Бевз 2024] та А.Яблуновського [Яблуновський

2023]; процес становлення української нації досліджується в працях Т.Каменчук [Каменчук 2024] та П.Слотюка [Слотюк 2023]; досліди з індексопобудови здійсненні в працях К.Соколової [Соколова 2010] та О.Шестаковського [Шестаковський 2010].

Метою статті є апробація та перевірка положень інституційного підходу в експлікації С.Гантінгтона на реаліях українського суспільства.

Виклад основного матеріалу.

У наших минулих розвідках, базуючись на теоретико-методологічних положеннях концепції С.Гантінгтона, ми зробили наступні припущення: українське суспільство не є (високо)модернізованим; Україна є преторіанським суспільством із високим ризиком політичної нестабільності, що підтверджують факти двох революцій та «електоральної революції» 2019 року; політичні інституції є слабкими, владу захоплюють не професіонали, а «народні» лідери думок; політична активність населення перевищує можливості та компетенції політичних інституцій [Уджмаджурідзе 2024: 128].

Для перевірки вищевикладених припущень використаємо наведені С.Гантінгтоном концептуальні положення в якості індикаторів для статистичного аналізу. До таких індикаторів можна віднести: оцінку ефективності політичних та державних інституцій, оцінку корумпованості політичних та державних інституцій, довіру до політичних та державних інституцій, оцінку стану справ у країні, відчуття суб'єктивної політичної ефективності, відчуття приналежності до певної групи, різноманітні форми політичної участі, участь у роботі добровольчих об'єднань та організацій, членство в політичній партії або організації, рівень освіти та доходів людини, рівень задоволеності самопочуттям, тип та розмір населеного пункту, сфера зайнятості людини.

У якості масиву даних для перевірки авторських припущень використаємо результати Сьомої Хвилі Всесвітнього дослідження цінностей (WVS) в Україні (польовий етап опитування проходив у липні 2020 року; вибірка стратифікаційна, випадкова, репрезентативна для населення України (без

непідконтрольних територій) віком від 18 років; методом опитування слугувало особисте інтерв'ю за місцем проживання респондента; опитано 1289 осіб [WVS Wave 7 (2017-2022). Ukraine 2020]. Даний масив є у відкритому доступі в мережі Інтернет; питання в дослідженні формулювалися міжнародною командою дослідників; дослідження має крос-національний та лонгітюдний характер. Опитування дає змогу аналізувати передвоєнне українське суспільство – тому актуальність і релятивність результатів є обмеженими.

У якості інструменту для перевірки авторських припущень використовуємо метод побудови індексу. Даний метод не відноситься до багатовимірних статистичних методів, тому логіка побудови індексу цілком залежить від дослідника. Проте, перевагами від використання даного методу є його інформативність, наочність, простота й компаративність – отримані значення надають чудову можливість для орієнтування в складних соціальних феноменах і перспективні для подальших порівняльних або лонгітюдних досліджень.

У якості відправних точок для побудови індексів використовуємо основні положення концептуальної моделі С.Гантінгтона: про індикатори розвитку політичних інституцій, індикатори політичної активності населення, індикатори модернізації суспільства. Тож, на первинному етапі зі множини питань WVS автором обиралися ті змінні, що вкладаються в концептуальну модель С.Гантінгтона. На наступному етапі відбувалося відсіювання та розподіл змінних по індексах за допомогою процедури факторного аналізу головними компонентами. На наступному етапі відібрані в індекс змінні додатково проходили процедури факторизації головними компонентами для утворення орієнтирів для побудови суб-індексів.

Для виявлення характеру політичних відносин у суспільстві та встановлення типу політичної системи країни індикатори мають бути однакового розмаху, тому для обчислення значень індексів та суб-індексів, значення змінних перекодовувалися за логікою: 0 – наднизька оцінка політичної інституціалізації («Корупція усюди»), повна відсутність

політичної активності респондента («Ніколи б не став брати участь»), наднизький рівень модернізованості життя («Немає доходу»); 1 – надвисока оцінка політичної інституціалізації («Політична система максимально ефективна»), максимальна політична активність респондента («Брав участь»), надвисокий рівень модернізованості життя («Вчена ступінь»). Проміжні значення шкал змінних перекодовувалися в діапазоні від 0,10 до 0,90. Базуючись на концептуальному наробку С.Гантінгтона, змінна Q281 (Професійна приналежність) була перекодована наступним чином: 0→SYSMIS, 9-10→0, 1-8→1. Повний перелік підготовлених для індексопобудови змінних наведений у Таблиці 1, Таблиці 2, Таблиці 3.

Тож, орієнтуючись на результати факторизації головними компонентами, перекодовані змінні брали участь у побудові індексів «Політична інституціалізація», «Політична активність», «Модернізованість». Результати побудови й обчислення індексів представлені в Таблиці 4.

Спостереження з масиву були зважені змінною W_WEIGHT. Суб-індекс обчислювався як середнє арифметичне значень перекодованих змінних, що відносяться до цього суб-індексу. На рівні суб-індексів використовувалася процедура заміни пропущених значень методом лінійної регресії (LINT) [Міщук & Ткаченко, 2019]. Індекс обчислювався як середнє арифметичне значень суб-індексів, що відносяться до цього індексу.

З аналізу побудованих індексів ми можемо зробити наступні висновки. Політична інституціалізація є низькою, навіть «перезавантаження» влади 2019 року не дало стрімкого розвитку політичним інституціям. Політична активність населення є середньою, тобто перехідною за концептуальною моделлю С. Гантінгтона. Значення індексу політичної активності вище ніж значення індексу політичної інституціалізації – Україна є преторіанським суспільством. Поєднуючи ці три факти, українську політичну систему можна типологізувати як систему радикального преторіанства – систему, де масова політична участь населення дозволяє захопити владу лідерам масових суспільних рухів. Українське сус-

пільство є середньо-модернізованим, отже, дієвими стратегіями для стрімкого підвищення політичної інституціалізації є реформи або революція.

Висновки.

Підводячи підсумки нашого дослідження, ми виявили, що політична нестабільність дійсно притаманна українській політичній системі. Така нестабільність в умовах війни виникає в модернізаційних викликах владі з боку населення. У суспільному дискурсі актуальні питання щодо стратегії влади по виграшу у війні, по боротьбі з корупцією, по комунікації із закордонними донорами. Ігнорування владою запитів із боку населення у воєнний час призводить до виникнення проблем, що мають вплив навіть на успішність воєнних дій; такий стан справ характерний для запитів: волонтерів [Вінокуров, 2023a], військовослужбовців [Терещук, 2023], бізнесу [Бізнес оприлюднив маніфест, 2023], виробників [Льченко, 2023], перевізників [ФРУ та АсМАП, 2023].

Ігнорування та повільна реакція з боку влади на запити та вимоги від населення підвищують рівень соціально-політичної фрустрації, знижують рівень політичної інституціалізації в суспільстві. Наприклад, рівень довіри до Президента в грудні 2022 року становив 84%, а в грудні 2023 року – 62%; до Кабінету Міністрів у грудні 2022 року – 52%, а в грудні 2023 року – 26%; до Верховної Ради в грудні 2022 року – 35%, а в грудні 2023 року – 15% [Грушецький, 2023a]. Інший приклад: у травні 2022 року 68% населення вважали недоречним критикувати рішення влади, і тільки 26% вважали це доречним; у жовтні 2023 року тільки 25% населення вважали недоречним критикувати рішення влади, і вже 70% вважали це доречним [Грушецький, 2023b].

Розвиток політичних інституцій надзвичайно важливий для українського суспільства. Модернізація перетворила українця на грома-

дянина, що бажає контролювати своє життя, адресує питання до влади, очікує відповідних реакцій і змін. В умовах війни населення бажає знати про плани і стратегії влади й очікує на оперативні та ефективні реакції на наявні проблеми та потенційні ризики. Ігнорування цих запитів із боку влади лише посилює ризик настання кризи політичної стабільності, яка не може мати позитивних наслідків для України в умовах війни.

Окрім цього, існує ризик для збереження демократичності політичного режиму. Логіка та порядки війни, безумовно, роблять більш привабливим для влади авторитарний тип політичного режиму – з його командним, ієрархічним типом взаємодії та обов'язковим поважним ставленням до представників влади. Такі настрої вдало підхоплюються ворогами, що дає їм змогу спекулювати цією інформацією в публічному дискурсі країн-донорів [див. Standish, 2023; Cooper, 2024; Zanona & Bertrand, 2022]. Україна не може стати авторитарною державою, бо втратить підтримку держав-донорів, які очікують розвитку демократичних політичних інституцій.

Таким чином, для збереження політичної стабільності політичному керівництву країни слід знизити ігнорування запитів із боку населення: налагодити роботу комунікативних органів, оперативно реагувати на популярні запити, спекуляції, дезінформацію. Окрім цього, політичну активність населення слід інституціалізувати для поліпшення положення військових: створити інститути, які будуть артикулювати та агрегувати запити військових, волонтерів, журналістів, об'єднать громадян до уряду. Також для укріплення політичної інституціалізації слід проводити реформи, що допоможуть у підвищенні політичної стабільності. Перспективними є дослідження функціонування політичних інституцій в умовах війни на прикладах Ізраїлю та Вірменії.

Перелік змінних після процедури перекодування для побудови індексу «Політична інституціоналізація»

Змінна, питання	Шкала, значення	Шкала (перекодована)
Q112 Думка про корупцію: В яку точку Ви помістили б Україну на цій шкалі?	1 Зовсім немає корупції в Україні	1,00
	2	0,89
	3	0,78
	4	0,67
	5	0,56
	6	0,44
	7	0,33
	8	0,22
	9	0,11
	10 Корупція в Україні повсюдна	0,00
Q113; Q115; Q116 Якою мірою представники залучені до корупції?: Органи державної влади; Органи місцевого самоврядування; Організації, які надають державні послуги населенню - поліція, судові органи, держслужбовці, лікарі, вчителі	1 Ніхто з них	1,00
	2 Деякі з них	0,67
	3 Більшість з них	0,33
	4 Всі	0,00
Q252 Наскільки Ви задоволені тим, як працює політична система в Україні зараз?	1 Зовсім не задоволений	0,00
	2	0,11
	3	0,22
	4	0,33
	5	0,44
	6	0,56
	7	0,67
	8	0,78
	9	0,89
	10 Повністю задоволений	1,00
Q234A Політична система у Вашій країні дозволяє таким людям як Ви, мати вплив на дії уряду?	1 Безумовно, дозволяє	1,00
	2 Достатньою мірою	0,75
	3 Певною мірою	0,50
	4 Недостатньо	0,25
	5 Ні	0,00
Q69-Q74, Q76 наскільки Ви довіряєте?: Національна поліція України; Судова система; Кабінет Міністрів України (Уряд); Політичні партії; Верховна Рада України (парламент); Президент України; Вибори	1 Повністю довіряєте	1,00
	2 Деякою мірою довіряєте	0,67
	3 Не дуже довіряєте	0,33
	4 Зовсім не довіряєте	0,00
Q291G1-Q291G6 Наскільки погоджуєтесь з наступними твердженнями?: В цілому уряд компетентний та ефективний; Уряд виконує свої обов'язки дуже добре; Уряд зазвичай діє в інтересах громадян; Уряд намагається якнайкраще служити країні; В цілому Уряд вільний від корупції; Робота Уряду відкрита та прозора	1 Повністю згодні	1,00
	2 Згодні	0,75
	3 І згодні, і не згодні	0,50
	4 Не згодні	0,25
	5 Повністю НЕ згодні	0,00
Q291P1-Q291P6 Наскільки погоджуєтесь з наступними твердженнями?: В цілому ВРУ компетентна та ефективна; ВРУ виконує свої обов'язки дуже добре; ВРУ зазвичай діє в інтересах громадян; намагається якнайкраще служити країні; В цілому ВРУ вільна від корупції; Робота ВРУ відкрита та прозора	1 Повністю згодні	1,00
	2 Згодні	0,75
	3 І згодні, і не згодні	0,50
	4 Не згодні	0,25
	5 Повністю НЕ згодні	0,00

Таблиця 2

Перелік змінних після процедури перекодування для побудови індексу «Політична активність»

Змінна, питання	Шкала, значення	Шкала (перекодована)
Q199 Наскільки Ви цікавитесь політикою?	1 Дуже цікавлюся	1,00
	2 Скоріше, цікавлюся	0,67
	3 Скоріше, не цікавлюся	0,33
	4 Зовсім не цікавлюся	0,00
Q209-Q212 Чи брали Ви коли-небудь участь у таких діях?: Підписання петицій; Участь у бойкотах; Участь у мирних демонстраціях; Участь у страйках	1 Брали участь	1,00
	2 Могли би брати участь	0,50
	3 Ніколи б не стали брати участь	0,00
Q213-Q216 Чи доводилося Вам робити це?: Жертвувати гроші організації або кампанії; Звернення до урядовців; Агітація інших людей до участі у політичних акціях; Агітація інших людей до голосування	1 Брав участь	1,00
	2 Міг би взяти участь	0,50
	3 Ніколи б не став брати участі	0,00
Q217- Q218 Чи доводилося Вам робити це?: Пошук інформації про політику та політичні заходи; Підписування електронних звернень, петицій	1 Робили	1,00
	2 Могли б зробити	0,50
	3 Ніколи б не стали робити	0,00
Q219-Q220 Коли відбуваються вибори, Ви берете участь у голосуванні?: Вибори до місцевих органів влади; Вибори до Верховної Ради або вибори Президента України	1 Завжди	1,00
	2 Зазвичай	0,50
	3 Ніколи	0,00

Таблиця 3

Перелік змінних після процедури перекодування для побудови індексу «Модернізованість»

Змінна, питання	Шкала, значення	Шкала (перекодована)
Q47 Як Ви описали би стан Вашого здоров'я на сьогоднішній день?	1 дуже гарне	1,00
	2 гарне	0,75
	3 посереднє	0,50
	4 погане	0,25
	5 дуже погане	0,00
Q48 В якій мірі, як Вам здається, Ви впливаєте на хід свого життя?	1 Зовсім не впливаєте	0,00
	2	0,11
	3	0,22
	4	0,33
	5	0,44
	6	0,56
	7	0,67
	8	0,78
	9	0,89
	10 Сильно впливаєте	1,00
Q50 Наскільки Ви задоволені фінансовим становищем Вашого домогосподарства?	1 Повністю незадоволені	0,00
	2	0,11
	3	0,22
	4	0,33
	5	0,44
	6	0,56
	7	0,67
	8	0,78
	9	0,89
	10 Повністю задоволені	1,00

Q287 До якого класу Ви віднесли б себе?	1 Вищий клас	1,00
	2 Вищий середній клас	0,75
	3 Нижній середній клас	0,50
	4 Робочий клас	0,25
	5 Нижчий клас	0,00
Q288 В якій групі знаходиться Ваше домогосподарство	1 Найнижча група	0,00
	2	0,11
	3	0,22
	4	0,33
	5	0,44
	6	0,56
	7	0,67
	8	0,78
	9	0,89
	10 Найвища група	1,00
Q51; Q53; Q54 Протягом останніх 12 місяців, як часто Ви або Ваша сім'я?: Недоїдали, не мали достатньої кількості їжі; Залишались без необхідних ліків або медичної допомоги; Зовсім не отримували грошового доходу	1 Часто	0,00
	2 Час від часу	0,33
	3 Рідко	0,67
	4 Ніколи	1,00
Q275А Який найвищий рівень освіти маєте Ви?	0 Неповна початкова освіта	0,00
	1 Початкова освіта	0,10
	2 Неповна середня освіта	0,20
	5 Професійна (професійно-технічна) освіта на базі неповної середньої освіти	0,30
	6 Додаткове навчання на базі повної загальної середньої освіти	0,40
	7 Професійна (професійно-технічна) освіта на базі повної загальної середньої освіти	0,50
	8 Фахова передвища освіта	0,60
	9 Базова вища освіта	0,70
	10 Повна вища освіта (спеціаліст)	0,80
	11 Повна вища освіта (магістр)	0,90
	12 Аспірантура, вчена ступінь	1,00
	Q281 До якої з перерахованих тут професійних груп належать	0 Ніколи не працював
1 Спеціаліст з вищою освітою		1,00
2 Керівник вищої ланки		1,00
3 Офісний працівник		1,00
4 Працівник у сфері торгівлі або продажу		1,00
5 Кваліфікований працівник в сфері послуг		1,00
6 Робочий високої кваліфікації або керівник бригади робітників		1,00
7 Робочий середньої кваліфікації		1,00
8 Некваліфікований робітник		1,00
9 Працівник в сільському господарстві		0,00
10 Фермер, керуючий фермою	0,00	
G_TOWNSIZE Розмір населеного пункту	менше ніж 2000 тис. чол.	0,00
	2 2 - 5.000 жителів	0,14
	3 5 - 10.000 жителів	0,29
	4 10 - 20.000 жителів	0,43
	5 20 - 50.000 жителів	0,57
	6 50 - 100.000 жителів	0,71
	7 100 - 500.000 жителів	0,86
	8 500.000 тис. жителів і більше	1,00

Таблиця 4

Результати побудови та обчислення суб-індексів та індексів

Змінні	Суб-Індекс	Значення	Індекс	Значення
Q112	Корумпованість системи	0,1771	Політична інституціоналізація	0,2932
Q113, Q115, Q116	Корумпованість органів	0,3832		
Q252, Q234A	Ефективність системи	0,3210		
Q69-Q74, Q76	Довіра системі	0,3274		
Q291G1-Q291G6	Ефективність уряду	0,2816		
Q291P1-Q291P6	Ефективність парламенту	0,2690		
Q199	Інтерес до політики	0,3871	Політична активність	0,4486
Q209-Q218	Політична участь	0,2404		
Q219, Q220	Голосування на виборах	0,7197		
Q47, Q48, Q50, Q287, Q288	Добробут	0,4743	Модернізованість	0,6520
Q51, Q53, Q54	Дохід	0,8349		
Q275A, Q281, G_TOWNSIZE	Статус	0,6467		

Бібліографічні посилання

- Cooper, O. (2024, February 7). *What has former Fox News host Tucker Carlson said on Putin, the war and Ukraine?* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://news.sky.com/story/what-has-former-fox-news-host-tucker-carlson-said-on-putin-the-war-and-ukraine-13066018> (дата звернення 28.02.2024)
- Kuzenbayev, N., Pelizzo, R. (2023). Political Stability, Confidence in the Future, and Values. *Social Sciences*, 12(82), 1-16. doi:10.3390/socsci12020082
- Ruedin, D. (2007). Testing Milbrath's 1965 Framework of Political Participation: Institutions and Social Capital. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3(3), 1-46. doi:10.5281/zenodo.3553809
- Standish, R. (2023, October 27). *'Not Doomed' But Uncertain: What Does The New U.S. House Speaker Mean For Aid To Ukraine?* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rferl.org/a/ukraine-aid-johnson-house-speaker-impact/32656630.html> (дата звернення 28.02.2024)
- Ukraine Situation - Regional Refugee Response Plan for the Ukraine Situation - Final Report 2023*. (2024, February 23). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106833> (дата звернення 28.02.2024)
- Ukraine Situation Flash Update #70*. (2024, June 13). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/109336> (дата звернення 15.06.2024)
- WVS Wave 7 (2017-2022). Ukraine 2020*. (n.d.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp> (дата звернення 27.02.2024)
- Zanona, M., Bertrand, N. (2022, August 5). *'Bull in a china shop': Ukrainian-born GOP lawmaker rankles colleagues with her aggressive criticism of Kyiv*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2022/08/05/politics/victoria-spartz-ukraine-republican-reaction/index.html> (дата звернення 28.02.2024)
- Берестенко, В. (2023). Як логістика адаптувалася до війни. *Економічна правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> (дата звернення 25.02.2024)
- Бізнес оприлюднив маніфест на захист ст. 42 Конституції: президента просять втрутитися. (2023). *Економічна правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/28/701659/> (дата звернення 28.02.2024)
- Василевська, Т., Бевз, Т. (2024). Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*, 1(7), 135-158. doi:10.53317/2786-4774-2024-1-7
- Вишлінський, Г., Михайлишина, Д., Самойлюк, М., Томіліна, М., Мироненко, О., Левченко, Є. (2024). Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. *Центр економічної стратегії*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/refugees_wave_three.pdf (дата звернення 15.06.2024)

- Вінокуров, Я. (2023а). Збираєте гроші для ЗСУ? Готуйтеся до проблем з податковою. *Економічна правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/04/7/698865/> (дата звернення 27.02.2024)
- Вінокуров, Я. (2023б). Україні не вистачає 4,5 мільйона працівників. Як подолати дефіцит робочої сили?. *Економічна правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/16/705494/> (дата звернення 25.02.2024)
- Гаргаун, Я. (2023). Українська діаспора: вплив на творення глобального українського простору. *Старожитності Лукомор'я*(3), 75-81. doi:10.33782/2708-4116.2023.3.214
- Грачевська, Т., Ахмаджанова, Д. (2023). Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 15(1), 108-119. doi:10.15421/352313
- Грушецький, А. (2023а). Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. *Київський міжнародний інститут соціології*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> (дата звернення 28.02.2024)
- Грушецький, А. (2023б). Динаміка між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року сприйняття доцільності критики можливих помилкових та неправильних дій влади. *Київський міжнародний інститут соціології*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1323&page=6> (дата звернення 28.02.2024)
- Зануда, А. (2024). Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. *BBC NEWS Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o> (дата звернення 25.02.2024)
- Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки. (2023). *Damaged In Ua*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment> (дата звернення 25.02.2024)
- Зелений, В., Конотопенко, О., Лапшин, С. (2023). Політичні стратегії держав у конфліктній зоні: вибір і наслідки. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 15(2), 56-64. doi:10.15421/352343
- Ільченко, Л. (2023). Виробник ракет “Нептун” вдруге звертається до уряду через дії Держаудитслужби. *Економічна правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705243/> (дата звернення 28.02.2024)
- Каменчук, Т. (2024). Еволюція терміна «нація» в публічному та науковому дискурсах. *Науковий журнал «Politicus»*, 1, 7-13. doi:10.24195/2414-9616.2024-1.1
- Медіаспоживання та громадсько-політична активність українців за кордоном (квітень–травень 2023 року). Велика Британія, Ізраїль, Іспанія, Німеччина, США, Угорщина, Чехія. (2023). *Громадянська мережа ОПОРА*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.oporaua.org/viyana/doslidzhennia-mediaspozhyvannia-ta-gromadsko-politichna-aktivnist-ukrayintsiv-za-kordonom-24756> (дата звернення 15.06.2024)
- Михайлишина, Д., Самойлюк, М., Томіліна, М. (2023). Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. *Info Sapiens*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/280/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf> (дата звернення 20.02.2024)
- Міщук, О., Ткаченко, Р. (2019). Методи оброблення та заповнення пропущених параметрів у даних екологічного моніторингу. *Науковий вісник НЛТУ України*, 29(6), 119-122. doi:10.15421/40290623
- Пешко, М., Завербний, А. (2022). Проблеми та перспективи зміни ланцюгів поставок з метою мінімізування втрат під час війни. *Економіка та суспільство*(44). doi:10.32782/2524-0072/2022-44-5
- Потапенко, В., Павленко, І., Нагірний, В. (2023). Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні дослідження*, 2(6), 87-102. doi:10.53317/2786-4774-2023-2-4
- Слотюк, П. (2023). Екзистенційні виклики для України у війні з РФ. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 27(6), 109-121. doi:10.15421/1723138
- Соколова, К. (2010). Адекватність застосування методики оцінки ціннісного зсуву в Україні: індекс ліберального постматеріалізму. *Український соціум*, 2(33), 69-79.

- Сологуб, І. (2024). Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців. *Вокс Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://voxukraine.org/povernutysyachy-zalyshytysya-yaki-chynnyky-vplyvayut-na-rishennya-ukrayinskyh-bizhentsiv> (дата звернення 12.06.2024)
- Терещук, Г. (2023). Тижневі черги і на милицях на 7-й поверх: «пекло» бюрократії для бійців у військово-медичних закладах. *Радіо Свобода*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/poraneni-cherhy-sluzhba-byurokratiya/32252837.html> (дата звернення 28.02.2024)
- Уджмаджурідзе, Г. (2024). Політична стабільність України в умовах воєнного стану: евристичний потенціал застосування інституційного підходу. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 27(2), 124-129. doi:10.15421/172440
- ФРУ та АсМАП просять Зеленського зустрітися з Дудою для розблокування польського кордону. (2023). *Інтерфакс-Україна*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/949762.html> (дата звернення 28.02.2024)
- Шестаковський, О. (2010). Індекс підтримки національної гомогенності: досвід адаптації шкали інтолерантності. *Український соціум*, 1(32), 91-103.
- Яблуновський, А. (2023). Українська національна ідентичність: особливості дослідження у вітчизняній науці. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 6(2), 100-109. doi:10.15421/342330

References

- Berestenko, V. (2023). Yak lohistyka adaptuvalasja do viiny [How logistics adapted to war]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved February 25, 2024 from <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> (in Ukrainian)
- Biznes opryliudnyv manifest na zakhyst st. 42 Konstytutsii: prezydenta prosiat vtrutytyisia [Business published a manifesto in defense of Art. 42 of the Constitution: the president is asked to intervene]. (2023). *Ekonomichna pravda*. Retrieved February 28, 2024 from <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/28/701659/> (in Ukrainian)
- Cooper, O. (2024, February 7). *What has former Fox News host Tucker Carlson said on Putin, the war and Ukraine?* Retrieved February 28, 2024, from Sky News: <https://news.sky.com/story/what-has-former-fox-news-host-tucker-carlson-said-on-putin-the-war-and-ukraine-13066018>
- FRU ta AsMAP prosiat Zelenskoho зустритися з Дудою для розблокування польського кордону [FRU and AsMAP ask Zelensky to meet with Duda to unblock the Polish border]. (2023). *Interfaks-Ukraina*. Retrieved February 28, 2024 from <https://interfax.com.ua/news/general/949762.html> (in Ukrainian)
- Harhaun, Ya. (2023). Ukrainska diaspora: vplyv na tvorennia hlobalnoho ukrainskoho prostoru [Ukrainian diaspora: impact on the creation of a global Ukrainian space]. *Starozhytnosti Lukomor'ia*(3), 75-81. doi:10.33782/2708-4116.2023.3.214 (in Ukrainian)
- Hrachevska, T., & Akhmadzhanova, D. (2023). Rol ukrainskoi diaspory u pidtrymtsi ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [The role of the Ukrainian diaspora in supporting Ukraine in the conditions of Russian aggression]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 15(1), 108-119. doi:10.15421/352313 (in Ukrainian)
- Hrushetskyi, A. (2023a). Dynamika doviry sotsialnym instytuttsiam u 2021-2023 rokakh [Dynamics of trust in social institutions in 2021-2023]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. Retrieved February 28, 2024 from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> (in Ukrainian)
- Hrushetskyi, A. (2023b). Dynamika mizh travnem 2022 roku ta zhovtnem 2023 roku spryiniattia dotsilnosti krytyky mozhlyvykh pomylkovykh ta nepravylnykh dii vlady [Dynamics between May 2022 and October 2023 of the perception of the appropriateness of criticism of possible erroneous and incorrect actions of the authorities]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. Retrieved February 28, 2024 from <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1323&page=6> (in Ukrainian)
- Ilichenko, L. (2023). Vyrobnik raket "Neptun" vdruhe zvertaietsia do uriadu cherez dii Derzhaudytsyluzhby [The rocket manufacturer "Neptun" appeals to the government for the second time because of the actions of the State Audit Service]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved February 25, 2024 from <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705243/> (in Ukrainian)

- Kamenchuk, T. (2024). Evoliutsiia termina «natsiia» v publichnomu ta naukovomu dyskursakh [Evolution of the term “nation” in public and scientific discourses]. *Naukovyi zhurnal «Politicus»*(1), 7-13. doi:10.24195/2414-9616.2024-1.1 (in Ukrainian)
- Kuzenbayev, N., & Pelizzo, R. (2023). Political Stability, Confidence in the Future, and Values. *Social Sciences*, 12(82), 1-16. doi:10.3390/socsci12020082
- Mediaspozhyvannia ta hromadsko-politychna aktyvnist ukraintziv za kordonom (kviten–traven 2023 roku). Velyka Brytaniia, Izrail, Ispaniia, Nimechchyna, SShA, Uhorshchyna, Chekhiia [Media consumption and social and political activity of Ukrainians abroad (April–May 2023). Great Britain, Israel, Spain, Germany, USA, Hungary, Czech Republic]. (2023). *Hromadianska merezha OPORA*. Retrieved June 15, 2024 from <https://www.oporaua.org/viyana/doslidzhennia-mediaspozhyvannia-ta-gromadsko-politychna-aktivnist-ukrayintziv-za-kordonom-24756> (in Ukrainian)
- Mishchuk, O., & Tkachenko, R. (2019). Metody obroblynnia ta zapovnennia propushchenykh parametriv u danykh ekolohichnoho monitorynhu [Methods of processing and filling in missing parameters in environmental monitoring data]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 29(6), 119-122. doi:10.15421/40290623 (in Ukrainian)
- Mykhailyshyna, D., Samoiliuk, M., & Tomilina, M. (2023). Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? Finalnyi zvit [Refugees from Ukraine: who are they, how many are there and how to return them? Final report]. *Info Sapiens*. Retrieved February 20, 2024 from <https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/280/bizhenci-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf> (in Ukrainian)
- Peshko, M., & Zaverbnyi, A. (2022). Problemy ta perspektyvy zminy lantsiuhiv postavok z metoiu minimizuvannia vtrat pid chas viiny [Challenges and prospects for changing supply chains to minimize wartime losses]. *Ekonomika ta suspilstvo*(44). doi:10.32782/2524-0072/2022-44-5 (in Ukrainian)
- Potapenko, V., Pavlenko, I., & Nahirnyi, V. (2023). Vnutrishnopolitychni zahrozy pid chas viiny ta u povoiennyi chas: poshuk shliakhiv minimizatsii [Domestic political threats during the war and in the post-war period: the search for ways of minimization]. *Politychni doslidzhennia*, 2(6), 87-102. doi:10.53317/2786-4774-2023-2-4 (in Ukrainian)
- Ruedin, D. (2007). Testing Milbrath’s 1965 Framework of Political Participation: Institutions and Social Capital. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3(3), 1-46. doi:10.5281/zenodo.3553809
- Shestakovskiy, O. (2010). Indeks pidtrymky natsionalnoi homohennosti: dosvid adaptatsii shkaly intolerantnosti [Index of support of national homogeneity: experience of adapting the scale of intolerance]. *Ukrainskyi sotsium*, 1(32), 91-103. (in Ukrainian)
- Slotiuk, P. (2023). Ekzysyentsiini vyklyky dlia Ukrainy u viini z RF [Existential challenges for Ukraine in the war with the Russian Federation]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*, 27(6), 109-121. doi:10.15421/1723138 (in Ukrainian)
- Sokolova, K. (2010). Adekvatnist zastosuvannia metodyky otsinky tsinnisnoho zsuvu v Uraini: indeks liberalnoho postmaterializmu [The adequacy of the application of the method of assessing the value shift in Urain: the index of liberal post-materialism]. *Ukrainskyi sotsium*, 2(33), 69-79. (in Ukrainian)
- Solohub, I. (2024). Povernutysia chy zalyshytysia? Yaki chynnyky vplyvaiut na rishennia ukrainskykh bizhentsiv [Return or stay? What factors influence the decisions of Ukrainian refugees]. *Voks Ukraina*. Retrieved June 12, 2024 from <https://voxukraine.org/povernutysya-chy-zalyshytysya-yaki-chynnyky-vplyvayut-na-rishennya-ukrayinskykh-bizhentsiv> (in Ukrainian)
- Standish, R. (2023, October 27). ‘Not Doomed’ But Uncertain: What Does The New U.S. House Speaker Mean For Aid To Ukraine? Retrieved February 28, 2024, from Radio Free Europe/Radio Liberty: <https://www.rferl.org/a/ukraine-aid-johnson-house-speaker-impact/32656630.html>
- Tereshchuk, H. (2023). Tyzhnevi cherhy i na mylytsiakh na 7-i poverkh: «peklo» biurokratii dlia biitsiv u viiskovo-medychnykh zakladakh [Week-long queues and on crutches to the 7th floor: bureaucratic “hell” for soldiers in military medical facilities]. *Radio Svoboda*. Retrieved February 20, 2024 from <https://www.radiosvoboda.org/a/poraneni-cherhy-sluzhba-byurokratiya/32252837.html> (in Ukrainian)
- Udzhmadzhuridze, H. (2024). Politychna stabilnist Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: evrystychnyi potentsial zastosuvannia instytutynoho pidkhodu [Political stability of Ukraine under martial law: the heuristic potential of using the institutional approach]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*, 27(2), 124-129. doi:10.15421/172440 (in Ukrainian)

- Ukraine Situation - Regional Refugee Response Plan for the Ukraine Situation - Final Report 2023*. (2024, February 23). Retrieved February 28, 2024, from The Operational Data Portal: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/106833>
- Ukraine Situation Flash Update #70*. (2024, June 13). Retrieved June 15, 2024, from UNHCR Regional Bureau for Europe: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/109336>
- Vasylevska, T., & Bevz, T. (2024). Konstruiuvannia polityky natsionalnoi pam'iaty: idei, smysly, aktsenty [Designing the policy of national memory: ideas, meanings, accents]. *Politychni doslidzhennia*, 1(7), 135-158. doi:10.53317/2786-4774-2024-1-7 (in Ukrainian)
- Vinokurov, Ya. (2023b). Ukraini ne vystachaie 4,5 miliona pratsivnykiv. Yak podolaty defitsyt robochoi syly? [Ukraine lacks 4.5 million workers. How to overcome the labor shortage?]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved February 25, 2024 from <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/10/16/705494/> (in Ukrainian)
- Vinokurov, Ya. (2023a). Zbyraiete hroshi dlia ZSU? Hotuitesia do problem z podatkovoiu [Are you raising money for the Armed Forces? Prepare for problems with the tax office]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved February 27, 2024 from <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/04/7/698865/> (in Ukrainian)
- Vyshlinskyi, H., Mykhailyshyna, D., Samoiliuk, M., Tomilina, M., Myronenko, O., & Levchenko, Ye. (2024). Ukrainski bizhentsi. Maibutnie za kordonom ta plany na povernennia [Ukrainian refugees. Future abroad and plans to return]. *Tsentr ekonomichnoi stratehii*. Retrieved June 15, 2024 from https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/refugees_wave_three.pdf (in Ukrainian)
- WVS Wave 7 (2017-2022). Ukraine 2020*. (n.d.). Retrieved February 27, 2024, from World Values Survey: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>
- Yablunovskyi, A. (2023). Ukrainska natsionalna identychnist: osoblyvosti doslidzhennia u vitcheznanii nautsi [Ukrainian national identity: peculiarities of research in Ukrainian science]. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*, 6(2), 100-109. doi:10.15421/342330 (in Ukrainian)
- Zanona, M., & Bertrand, N. (2022, August 5). 'Bull in a china shop': Ukrainian-born GOP lawmaker rankles colleagues with her aggressive criticism of Kyiv. Retrieved February 28, 2024, from Cable News Network: <https://edition.cnn.com/2022/08/05/politics/victoria-spartz-ukraine-republican-reaction/index.html>
- Zanuda, A. (2024.). Viina u tsyfrakh: yak za ostannii rik zminylysia Ukraina ta ukraintsi [War in numbers: how Ukraine and Ukrainians have changed over the past year]. *BBC NEWS Ukraina*. Retrieved February 25, 2024 from <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o> (in Ukrainian)
- Zelenyi, V., Konotopenko, O., & Lapshyn, S. (2023). Politychni stratehii derzhav u konfliktnii zoni: vybir i naslidky [Political strategies of states in the conflict zone: choice and consequences]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 15(2), 56-64. doi:10.15421/352343 (in Ukrainian)
- Zvit pro priami zbytky infrastruktury ta nepriami vtraty ekonomiky [Report on direct damage to infrastructure and indirect damage to the economy]. (2023). *Damaged In Ua*. Retrieved February 25, 2024 from <https://damaged.in.ua/damage-assessment> (in Ukrainian)